

ԱՏՈՒԳՎԱԾ 195

9-88

„ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ ԵՂԷՏԻՑ“

1971

ԳՐԻԳՈՐԻ ԽԼԱԹԵՑԻՈՅ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԻՊԱՍԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԵՑ
ԳՐ. ԽԱԼԱԹԵԱՆՑ.

ԱՏՈՒԳՎԱԾ Ե 1958

Արտատուված «Արարատ» ամսագրից

Հ Ր Ա Մ Ա Ն Ա Ի
S. S. ՄԿՐՏՉԻ Ա.

ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Վ Ա Գ Ա Ր Շ Ա Պ Ա Տ

ՏՊԱՐԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՈՅ ՍՐԲՈՅ ԷԶՄԻԱՅՆԵՐ

1897

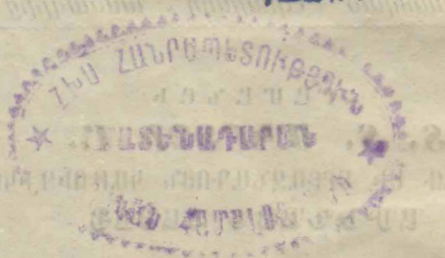
842497 7449429548

80484914 490499

842497 7449429548

842497 7449429548

439.11

~~69042~~
~~15838~~

Дозволено цензурою, 24 июня 1897 г. г. Тифлисъ.

«ՅԻՉԱՏԱԿԱՐԱՆ ԱՂԷՏԻՑ»

ԳՐԻ ԳՈՐԻ ԽԼԱԹԵՅԻՈՑ.

Պատմական վիպասանութիւն:

ՆԱԽԱԲԱՆ

Գրիգոր Մլաթեցին՝ «որդի ծերին» կամ ծերենց մականունով, ծաղկել է ԺԴ-րդ դարու վերջերին և ԺԵ-րդի առաջին քառորդում՝ իւր մայրենի Մլաթ ճննդափայրից ստացած լինելով Մլաթեցի կոչումը: «Մնեալ և վարժեալ ի գործ քահանայութեան առ սուրբ ճգնաւորի միոյ Վարդան կոչեցեալ» ասում է Մլաթեցու վարքագիրներից մէկը, «ի հռչակաւոր ուխտն ս. Ստեփաննոս Յիպնափանք կոչեցեալ» և «վեց ամ սպասաւորեալ նմա» — զնաց այնուհետև Գրիգոր կատարելագոր-

Ծելու իւր ուսումը Սիւնեաց Երնջակ գաւառի Ապրակունեաց վանքը «մեծ վարժապետ» Յոհան Որոտնեցու մօտ՝ ուսումնակից ունենալով իրեն հոմանուն՝ յետոյ մեծահռչակ Տաթևացուն, և մնաց այնտեղ ութ տարի. իսկ Յ. Որոտնեցու մահից (1386 թ.) յետոյ նա դարձաւ իւր բնիկ գաւառը՝ «իւր հոգևոր հարազատ և համշիրակ» գիտնական Սարգիս վարդապետի մօտ՝ Բաջբերունեաց Արձէշ քաղաքի Սուխարայ վանքը և տասն տարի «բազում աշխատութեամբ դեգերեալ» ստացաւ նորանից աստիճան վարդապետութեան: Խլաթեցու կեանքից յիշուում է այնուհետև, որ նա ճանապարհորդել է վարդապետների և աշակերտների ուղեկցութեամբ դէպի Սուրբ քաղաքը (Երուսաղէմ), ուր կացել է երկու տարի: Հաւանական է, որ այդ միջոցներին լինի վախճանած Սարգիս վարդապետը (1401—1402 թ.) որին ինչպէս յայտնի է, յաջորդում է Սուխարայ վանքում նորա աշակերտ և Խլաթեցու ընկերակից վարդան վարդապետը՝ Հոգևոց վանքի ուխտից. իսկ սորա մահից յետոյ, որ հանդիպեց Տոսպայ Սալնապատ վանքում, ուր հեռացած էր սա բարբարոս այլազգիների երեսից, — նոյն Սուխարայ ուխտի առաջնորդութիւնը վարեց կարճ ժամանակ

Խլաթեցին: Սակայն իւր նախորդի պէս ներդուելով այլազգիների արշաւանքներից և ստիպուած լինելով թողնել Սուխարայ ուխտը՝ նա հեռացաւ իւր առաջին ուսումնատեղին՝ այն է Բզնունեաց Արծկէ քաղաքի Դաստակ կամ Յիպնայ անապատի Ստեփաննոս Նախավկայի վանքը: Այստեղ անցրեց Գրբիգոր իւր կեանքի մնացեալ օրերը՝ շարունակ նուիրուած լինելով գրական գրադմունքների և բարեգործութեան և մեռաւ մարտիրոսական մահով՝ նահատակուելով քրդերից 27-ին մայիսի, 1425 թուին 75 կամ 80 տարեկան հասակում: ¹

Այս հաշուով Գր. Խլաթեցին պէտք է ծնուած լինի մերձաւորապէս 1350 թուականին: — իւր

1. Տէս Առաքել (ըստ երեւութին՝ Սիւնեցի, աշակերտ Խլաթեցու) վարդապետի ճառը—«Նահատակութիւն Խլաթեցոյ Գրբիգոր Ծերենց վարդապետի» ձեռագիր Յայսմաւուրքից քաղած—«Նօտարք Հայոց» հաւաք. Աւետնգ վ. Փիրղալէմեան, Կ. Պօլիս, 1888, էջ 75—77: Նոյն Առաքել Սիւնեցին իւր «Նղերերգութիւն ի մահ նահատակութեան Ծերենց Գրբիգոր վարդապետի» չափաբերականում կոչում է իւր ուսուցչին նաեւ Գրբիգորիոս Բզնունի: («Հայերգ», Տէվկանց, Թիֆլիս, 1883, էջ 175—180.)—Տէս Թոմա Մեծոբեցի, Պատմ. Լանկթամուրայ, Փարիզ, 1860, էջ 14, 17, 41—43, 85.—Չարեյեան, Պատմ. Հայոց, Գ. 451—452:

սկզբնական ուսումը և կրօնաւորական կոչումը ստացած Վարդան ճգնաւորի մօտ 6 տարի մնալուց յետոյ՝ մտաւերօպէս մինչև 1375 թ. — կատարելագործած իւր ուսումը Թ. Ռրոսնեցու մօտ՝ 8 տարուայ ընթացքում, որ ասել է՝ ՈՂ ՈՂ քան 1385 թ. (որովհետև յաջորդ թուին վախճանուեց «մեծ վարժապետը»), — և վարդապետական աստիճան ստանալու համար դեղերած լինելով Սարգիս վարդապետի մօտ՝ 10 տարի, այսինքն ՈՂ ՈՂ քան 1400 թուականը (որովհետև այդ միջոցներին վախճանուեց Սարգիս վ.): Եթէ Մլաթեցու Երուսաղէմ գնալն ևս գնե՛նք նորա վարդապետական աստիճանն ստանալուց յետոյ՝ նախ քան վանահայրութիւնը, պէտք է որ այդ ուղևորութիւնը եղած լինի 1400—1405 թուերի մէջ, որովհետև յաջորդ 1406-ին նա ստանձնեց Սուխարայ ուխտի և կարճ միջոցից Յիպիա վանքի առաջնորդութիւնը:

Ժամանակակիցները — Թոմա Մեծոբեցի, Առաքել Սիւնեցի և այլք — մեծ զոլութեամբ են խօսում Մլաթեցու մասին. «ոչ զոլով նման նմա ողորմած և մտրդասէր և սպասաւոր ազբատաց և տնանկաց»: — կոչում են նորան «մեծ րաբունապետ», որ ի վերջին աւուր+ս քան զառաջինսն դե-

րագոյն երևեցաւ» որ «յիսու՛ն և Հինգ ամ զիրս
զրեաց Թիւ և զիշեր անհանգիստ տընութեամբ»
որ «կրկին վկայածէր երևեցաւ և զանյայտ պատ-
մութիւնս սրբոց ի զոյս ածէր» որ «յոյժ ուսում-
նասէր գոյով և մարտիրոսաց պատուող՝ մարտի-
րոսաց պսակայն եհաս» և այլն:

Գր. Մլաթեցու անունով հասել են մեզ այլ
և այլ զրուածքներ: ² Աւելորդ չենք համարում
առաջ բերել գոցա համառօտ ցուցակը՝ օգտուելով
մեր ձեռքի տակ եղած ազբիւրներէրց: Հարկաւ
ցանկալի էր ստուգել այս ցուցակը Մլաթեցու
հնապոյն և ընտիր զրչագիրներէի հիմամբ և դորան-
ով աւելի ճիշտ որոշել մեր հեղինակի գրականա-
կան գործունէութեան ծաւալը, որ պէտք է խոս-
տովանել սակաւ ծանօթ է և բնաւ չէ ուսում-
նասիրուած:

1. Սախ յիշելու է նորա Տաղերը, որոնց
տուների կամ ստղերի նկղբնատաները սովորաբար
հեղինակի անունն են կոչմամբ: Դնում ենք այս-
տեղ մի քանի Տաղերի վերնագրերը՝ հետևելով հ.

2. Հմմտ. մանաւանդ Հ. Յ. Տաշեանի «Ցուցակ
Հայ. ձեռ. Մատ. Մխիթ. ի Վիէննա», 1895—96, էջ
543 և Տանկը՝ էջ 1074:

Տաշեանի «Յուցակին».— Դանգատ ունիմ, Յարութեան, Գոլութիւն Սազմոսի, Գիւտ գօտւոյն Աստուածածնի:— Վենեակեան ս. Ղազարի մի գրչագիր ամփոփում է իւր մէջ 23 ազերսական Տաղեր: Թէև ի նկատի ունենալու է միշտ որ գրչագիրներում շփոթուում են յաճախ համանուն հեղինակների մանաւանդ մանր գրուածքները՝ մէկի երկը միւսին վերադրելով:

2. «Ողբ մեռելի» որ մի քանի գրչագիր Գէորգ Երզնկացուն են վերագրում:

3. «Խրատական ըմբերս լաւ եւ ընտիր»— Աւրհնեալ է Հայրն Լուսոյ, Որ ստեղծ ըզմեզ ի հողոյ, Շնորհեաց մեզ միտք հանձարոյ, Առնել զկամս իւրոյ . . . և այլն, տունք Ա—Բ:

4. Դանձեր, որոնց տողերի սկզբնատառերը նոյնպէս հեղինակի անունն են կազմում: Դնում ենք այստեղ մի քանի գանձերի վերնագրերը՝ հետեւելով Հ. Տաշեանի «Յուցակին». — Թլփատութեան, Կիրակոսի, Վահանայ Գողթնեցոյ, Տեառնընդառաջին, Առաջաւորաց, Ատովմեանց, Թէոդորոսի, Բ. Կիր. Ազուհացից, Կիւրղի, Յովհ. Երուսաղէմացոյ, Ղազարու, Նոր Կիր., Ներսիսի Մեծի, Փոխման Աստուածածնի, Վարագայ Խաչի, ՀԲ. Առաքելոց, Յովակիմայ և Աննայի ս. Նիկո-

զայրոսի, Թադէոսի և Բարդուղիմէոսի, Իգնատիոսի Աստուածազգեցի, Որդւոց որոտման, Սուքիասանց, Աւագ Բշ. և Գշ., Գ. Կիր. Աղուհացից, գլխատման Յովհաննու, Տապանակի, Գանձ Կիրակամտի, Գիշերազատման:—Սոցա վերայ աւելացնելու է «Արարատի» 1895 թ. ապրիլ համարում Մ. Զարամեանցի հրատարակած 16 տող գանձը: Տե՛ս տպագիր Գանձարանք: Հմմտ. նաև Ս. Կանայեանցի կազմած Յուցակ հայ. ձեռ. Ներսիս. հոգ. դպրանոցի (Թիֆլիս, 1893, էջ 11—16) հետաքրքրական Գանձարանը՝ 1505 թուին գրուած: Սակայն աւելի լիակատար է վերոյիշեալ Վենետիկեան գրչազգիրը, որի մէջ կան պահուած Խլաթեցու 41 գանձերը:

5. Գանձ ձեռնադրութեան (տպ. Գիրք 2եռն. Կ. Պօլիս, 1752.):

6. «Վասն Մովսիսի Գրոցն»—Մեկնութիւն Արարածոց—որ բաւական ընդարձակ ձառ է՝ հետևողութեամբ Բարսղի Վեցօրէից, Արիստոտելի, Ականց գրոց և Վարդանայ Մեկնութեան գրուած և հետաքրքրական լեզուի կողմից:

7. «Վասն Յետուայ» (հատուած):

8. «Խրատ ժամատեղաց ըստ արևելեան սահմանաց և սկսուածոց և ասութեան աղաւթիցն»:

գոր խնդրեալ ս. վորդապետն Յակոբ Ղրիմեցին ի մեծ բաբունւոյն Գրիգորէ Խլաթեցւոյ»:

9. Ժառ ի ծնունդ ս. Աստուածածնի: 5

10. Ներքող տարկերական տեղեաց:

11. «Դատաստան կամ որոշումն վասն խնդրոյ իրիք պատկի՝ այն է [Թուղթն] նորա (Խլաթեցւոյ) առ ոմն»: (Չեռ. Յուլիան վեներաբ. ս. Ղազարի գրչադ.):

12. «Թուղթք» Խլաթեցւոյ: (Անդ.):

13. Մանաւանդ արժանի է ուշադրութեան Խլաթեցու խմբագրած «Յայսմաւուրքը» իւր ժամանակ նահատակուած վկաների պատմութիւններով հանդերձ, «գգիրս սրբոց մարտիրոսաց և վկայիցն, ասում է Մեծօրեցին մեր հեղինակի մասին, որ կոչի Յայսմաւուրց, շարադրեալ ի սրբոց հնոց և նորոց վարդապետացն՝ ի լոյս էած»: Այս նոյն երկն է, որ ինչ ինչ յետամուտ յաւելուածներով տըպագրուեց երկու անգամ Կ. Պոլիս (1706 և 1730 թթ.) և մինչև այժմ ևս գործ է ածուում:

3. Այս ձառի, յաջորդ ներքոյի, որպէս եւ Խլաթեցու Տաղերն ու Գանձերն ամբողջով վերը յիշած վեներաբան լիակատար գրչազրի մասին հաղորդել է ինձ սիրայօժար Արժ. հ. Յախրոս Տաշեանը, որն յայտնում եմ այսու իմ ջերմ շնորհակալութիւնս:

շատ տեղ Հայ եկեղեցիներում, ուր դեռ մնւտ չէ գործել Պօլսի վերջին (1834)՝ աւելի կատարեալ հրատարակութիւնը՝ յայտնի Տէր Իսրայէլի խըմբագրած օրինակից:

14. Խլաթեցու վերոյիշեալ երկրասիրութիւնների վերայ աւերացնելու է և՛ մինչև այժմ մի քանի կարճ հատուածներով միայն ծանօթ՝ ներկայ «Յիշատակարան Աղէտից»⁴ որ զուցէ Չամչեանի (Գ. 451) յիշած «Պատմութիւն վկայից նահատակելոց ի Ժամանակս իւր» գրուածքը լինի: Սա

4. Այս գրուածքից բուրոյն ասարեք է Գրիգորի (հաւանականօրէն՝ Խլաթեցու) մի ճառը. «Նկայք ողբասցուք.—Նղբարք զչարութիւն—Ազգի նետորդաց»... եւ այլն. (Տէս Գուցակ հայ. ձեռագ. ներսիս. Հոգ. Գարանոցի էջ 15) որպէս եւ «Ճուարդի» 1861 թ. օգոստ.—սեպտեմբ. համարում Գրիգոր երիցու նոյնպէս «Յիշատակարան» կոչուած «Տունըս թուով հարիւր եւ քսան», բայց աւելի ճիշտ 256 տող՝ աւելի կրօնական, քան պատմական ոտանավորը՝ 1335 թ.—գրուած, որ ասել է՝ թէ ոչ մի կերպ Խլաթեցու գործը չէ կորոզ լինել:—Մեր «Յիշատակարանից» մի քանի համառօտ հատուածներ կան բերած միջամէջ վերը յիշած Աւետիգ վ. Փիլղալէմեանի «Նօտարք Հայոց» գրուածքում—էջ 5, 36 եւ 47՝ ընդամէնը 33 տող եւ Հ. Աւետիգ Ալիշանի «Այրարատում»—էջ 323—325՝ ընդամէնը 77 տող:

460 տողից բաղկացած մի չափաբան պատմութիւն է, որ մենք Պատմական վիպասանութիւն անուանեցինք և որը ամփոփում է իւր մէջ Լանկթամուրի և այլ բռնակալների օրով՝ 1386 — 1422 թուերին Հայաստան տեղի ունեցած զարհուրելի կոտորածների և տառապանքների տխուր անցքերը՝ ժամանակակից երբեմն նաև ականատես մատենագրի ճշմարտագատում և սրտաշարժ նկարագրութեամբ։ Ձը նայած իւր չափաբերական ձևին և բանաստեղծական պարագաներին՝ այս երկը պատմական մեծ արժէք ունի ի միջի այլոց և այն պատճառով, որ նա նոյն ժամանակի պատմագիր Թոմաս Մեծոփեցուց աւելի վաղ է դրուած և տեղ տեղ գեղեցիկ կերպով ստուգում ու լրացնում է սորան։

Մեր վիպասանութիւնը պահպանուել է Արդուին քաղաքի Լուսաւորչայ Հայոց եկեղեցում գտնուած բոլորագիր զրչագիր ձայնքաղ Գանձարանի մէջ՝ յիշատակարանի վերջը, որից իմացուում է, որ զրչագիրը դրուած է Վան քաղաքում՝ Հայոց ԶԺԱ = 1462 թուին — ուրեմն Խլաթեցու մահից 37 տարի յետոյ։ Ես ընդօրինակել եմ տուել այս դրուածքը յիշատակի արժանի հանգուցեալ Գրիգորիս Արքեպիսկոպոս Աղուանեանցի 1886 թ. ինձ ուղարկած «Տոմար արձանագրութեան» մի տես-

րակից, որ արտագրուած էր Կարաի առաջնորդարանի քարտուղար պ. Մ. Դարբինեանի ձեռքով: 5

Լոյս ընծայելով այս վիպասանական երկը՝ մենք ի նկատի ունինք ո՛չ այնչափ նորա բանաստեղծական և գեղարուեստական կատարելութիւնները, որովհետեւ նա արդարեւ միջակ գրուածք է՝ միջակ ոճով յօրինուած, — որչափ նորա պատմական բովանդակութիւնը և մանաւանդ նորա ընդհանուր տրամադրութիւնը և ոգին, որ այնպէս ժամանակակից են և զուգադէպ մեր ներկայ անմխիթար վիճակին . . . :

«Յիշատակարանն Աղէտից» հրատարակում ենք ամբողջութեամբ և անփոփոխ՝ բոլորովին համաձայն մեր զրչագիր օրինակին, բնագրի միայն այլազգի բառերը նոտրագրով նշանակելով և նորա տողերի թիւը որոշելու համար արաբական թուա-

5. Այդ տետրակը իւր ժամանակին ապահովութեամբ վերագարծրել եմ ես Գրիգորիս արքեպիսկոպոսին. իսկ իւր սեպհական ձեռագիր աշխատութիւնը՝ «Ստորագրութիւն Վարսի շրջակայ գիւղօրէից եւ վանօրէից 1878», — որ ինքը հանգուցեալ սրբազանը յանձնել էր ինձ ապագրելու ըստ իմ հայեցողութեան, լոյս կը տեսնի շուտով Բարձրագոյն հաստատուած Մ. Էմինի Ազգագրական ժողովածոյի մէջ:

Փոխարինելու համար անհրաժեշտ է
հարկաւորութիւնները արժեքներով
ուսումնասիրելու և արժեքներով
հարկաւորութիւնները արժեքներով

ՅԵՃԱՏԱԿԱՐԱՆ ԱՂԷՏԻՑ

Ի ԺԱՄԱՆԱԿԻ Մ. ԵՐՈՒՄ,

ՁՈՐ ԱՍՍՅԵԱՒ Է

ԳՐԻԳՈՐԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ,

ՈՐ ՄԱԿԱՆՈՒՆ ԾԵՐԵՆՅ ԿՈՉԻ ԽԱՔԵՅԻ . .

¹ **Ի յուլի Տարիւր Հայոց Թուական
Հնդորս և Հինգ եօթն յաւելան (1386 թ.),
Յունուարի մին պահք Յայտնութեան
Հոյս արեուն խաւարեցան:**

³ **Մեծ վարդապետն անուն Յոհան,
Որ և Կախիկ անուն ծնընդեան,
Յեա վեց աւուրն խաւարման**

**7. Թովմա Մեծովեցիսն (էջ 15) անորոշ է աւանդում
խաւարման մասին. «Եւ ի սոյն աւուրս հանդեաւ ի
Քրիստոս (Յոհան վ.) եւ իաւարումն եղև աշխարհիս
Հայոց»:**

- Փոխի առ Տէրն իւր անժամական:
ի սոյն աւուրս դառնութեան
- 10 Ծրագալուցի աւր Յայտնութեան
Մեծ պատուհաս ի Շահաստան
Բարբարոսաց ազգէն հասան:
Արքայն Հոնաց Թուխթամիշ խան
Զաւրս առսքեաց ի Պարսկաստան,
- 15 Որ եկն արար առ և Թախտան
Մինչև յերկիրն Հայաստան,
Հինգն Յունուարի Թավրէզ մըտան,
ի քսան և ինն ի Նախչըւան,
Անտի գնացին դէպի Մուղան,
- 20 Դարձան յաշխարհն իւրեանց բնական.
Զառ և զաւար ընդ ինքեանս տարան,
Մըտին յաշխարհըն Հոնական,

---

8. Զամեակն (Գ. 450) Յոհան Կախիկի կամ Որոտ-
նեցու մահը դնում է 1388 թ., Ալիշան («Սիսական»,
220) 1385 կամ 1386 թ.:—«Անժամական»—այսպէս մեր
օր. Փիրղայեմեանի օր. («Նօտարք», էջ 36) ունի...առ-
տէրն իւր անժական:

15. Թախսան Պարսկ. բառ=աւարառութիւն:

17—18. Փամանակագրական այս մանր որոշում-
ները չէ յերում թ. Մեծ. (էջ 14):

- Անթիւ վնաս՛ը գործեցան.
Ի գալ նոցա մինչև դարձան
25 Բազմաց արիւնք յերկիր հեղան,
Եւ շատք ի ձիւնն մրսեցան,
Բազումք յահէ նոցին փախեան
Եւ [ի] նըղմունս սատակեցան.
Մարք ըզտղայոց գութ մոռացան,
30 Ծնաւղք մանկանց դահիճ եղան.
Շատք ի սրոյ նոցին մեռան
Եւ այլ բազումք չարչարեցան
Ընտ ընտ այս գործըս չարին
Եւ ընք կորուստ Հայաստանին
35 Եհաս միւս այլ հարուած կրկին
Եւ դառնագոյն քան զառաջին:
Մինչդեռ ի նոյն էսք սրգին,
Եկեալ եհաս մեզ ձայն գութին,
Թէ շարժեցաւ տուն Սորազմին,

23. Այս տողի մէջ թուում է թէ մի վանկ պահաս է. արդեօք սպասելու չէր—«Անթիւ վնաս էր որ գործեցան»:

28. Մեր օրինակում «Եւ նըղմունս», որ մենք ուղղեցինք «Եւ ի նըղմունս»—համաձայն քերականութեան եւ վանկերի չափին:—33. «Ընտ ընտ»—այսպէս մեր օր. արդեօք՝ ընտնուս եւ կամ թերևս՝ Եւ ընտ...:

40 Առհասարակ ցեղ թաթարին,
Ժառանգաւորք Մըմըրղընդին,
Աւտար որդիքն Աբրահամին —
Միահաղոյն յաշխարհս մըտին,
Յաթոռս Ատըրպատականին,

45 Առին աւար և գերեցին
Զազգս Պարսից և Հայ զարմին:
Տապալեցին, յատակեցին,
Անխայաբար խոցոտեցին,
Զարըս սրոյ ճարակ տուին

50 Եւ ըզկանայսն գերեցին.
Զոմանց գլուխսըն քերթէին,
Հանդերձ հերաւքն խըլէին,
Զայլոց զշունչսն արգելուին
Եւ հեղձամահըս խեղդէին.

53 Որպէս զոշխարըս մորթէին,
Փոկս ի թիկանցն հանէին.
Զկէսըս հըրով խորովէին
Եւ ճենճերովքըն ցնծային.

Շատք զԲրիստոս ուրանային,

60 Եւ ըզՄահմետ գաւանկին,
Եւ ընք գաւառ Այրարաւիին
Մըտին յաշխարհըն յԱզլանիին.
Զարքայանիստ քաղաքն առին,

- Որում Տըփիսիսըն կոչէին.
- 65 Զարքայն Բաղրնա ըզՎրացին
Ի հաւատոցն ուրացուցին:
Անտի անդրէն դարձ արարին
Եւ ի Մուղան ձմեռնեցին:
Ապա յաւուրս դարնանային
- 70 Դարձ ի Սիւնիս Մեծն արարին,
ԸզՈրոտայն գղեական առին,
Մինչև ի Կարս արշաւեցին,
Ջերկիրըս ամէն չաւլ արարին
Ի յանցանէլն երթևեկին:
- 75 Զի յետ դարձան և կրկնեցին
Երրորդ անգամ չորրորդեցին,
Որոյ անուն գլխաւորին
Էր Լանկ Թամուր չարեաց գընդին:
Այս էր ի Թիւ ութհարիւրին
- 80 Եւ երեսուն և վեց ամին. (1837 Թ.)
Զամուր տեղն յաւար առին
Եւ շատ ոճիրըս գործեցին.
Յորոց և մի էր և Բըջնին)
Որ էր աթոռ երկուց պետին.
- 85 Զոր առին և քանդեցին

Ձեպիսկոպոսն սպաննեցին:

Այլ և զհասանըն ծարեցին:

Երեք որդւովքըն սպաննեցին:

Ձի ըզնոցին ամուրն առին:

90 Եւ չորս հարիւր անգէն սպանին:

Եւ յԵրեւան մեծ աւանին:

Արս հինգհարիւր կոտորեցին:

Չունիմ ասել քան զոր կրեցին

Քրիստոնէից ազգ Հայ զարմին:

95 Իողան ոսկերքս և սաւառնին:

Լոյս իմ քաղի՛ սիրտըս ճըմլին:

Քանզի աչաւք իմ տեսանին:

Ողորմագին հարուած սոցին:

Իշխանք բազումք ի տանց ելին

400 Եւ ի յընչից պարապեցին:

Յերիւսրոցըն զըրկեցին

Եւ հետիոտըս տանէին:

---

86. ԲՃնոյ Եպիսկոպոսը՝ ըստ Մեծոփեցու (էջ 19), էք Վանահանը (Չառլ. Գ. 422 ունն՝ Տէր Վանակ):

87. Հասան Իշխանն չէ յիշում Թ. Մեծոփեցին:

91. «Երևան մեծ աւանն» եւս չկայ Մեծոփեցու մօտ:

95. «Սաւառնին» — այսպէս մեր օր. արդեօք՝ սարսափն եւ կամ՝ սարսափին:

- Տըզայքն ի մէջ ճանապարհին
Յոչ ի կարել գնալ՝ մեռանին,
405 Եւ կրաւնաւորք վանականին
Մոլորելով՝ յարկ ոչ գըտին.
Որք ի կանայս ոչ նայէին՝
Հարկիւ ի մէջ նոցա մտին:
Կարաւտ հացի մերկ շքէին,
410 Եւ բոկ ոտամբք հետեւէին:
Պատիւ չը կայր պատուականին,
Եւ ոչ նըշան ունեւորին:
Չը կայր ոչ հաց հացարուչին,
Եւ ոչ գինի զինարբուին:
415 Չը կայր ոչ ձի ձիաւորին,
Եւ ոչ տըրելս հեռեակին:
Աւտարք յաւտարս շքէին
Եւ կերակուրս մուրանային:
Տիկնայք որ ճոխ տունս ունէին
420 Եւ մետաքսաւք պերճանային, —
Հացահարաւտս երեւէին,
Ժածկոյթ անձանցըն ինդրէին.
Իշխանք, որ պետք անուանէին
Եւ արծաթով յըզիանային,
425 Աղքատացեալք քինէին
Եւ կերակրոց կարուտէին:

- Եւ որք բազմաց հացըս տային՝
Մին պատառոյ ակն ունէին։ 8
Թէպէտև յոյժ ամաչէին։ 204
- 450 Այլ ի կարեացըն լրբէին։ 1
Թէև մուրալ պատկանէին։ 1
Այլ ի սովոյն յանդգնէին։ 2
Ժիւրեալք ի ցաւս արտանային
Ան անդր և աստ մեռանէին։ 011
- 455 Մանկունքն ի մարտն նայէին։
Միթէ կենաց հընարս առնէին։
Մարքն ի զթոյն խորովէին։ 1
Արագ ըզկեանս վճարէին։ 1
Հարքն ի գորով տղայոց լային։ 211
- 440 Աղիողորմն վայէին 1
Ո տեսանելն զոր սընուցին։ 1
Դառն կարեաւքն ցաւագին։ 1
Ո մեռանել մանկանց նոցին 1
Ինքեանք հոգիքն քաղէին։ 021
- 445 Կիտոց չը կայր որ որ լային։ 1
Ի՛նչ գերեզմանս ճանաչէին։ 6
Եւ այսպիսի ողորմագին 1
Այս տեսողացն երևէին։ 1
Այս ոչ միայն քրիստոնէից 1
450 Այլ ի Տաճիկ ազգաց բնուին 1

- Զի հասարակ էր նեղութիւն ⁹⁷¹
Պարսից ազգին, Հայ և Թուրքին:
Եւ այս ամէն յայնկոյս գետին,
Որ յԵրասխայ անուն կոչի[ն].
- 455 Իսկ յանցանեին յայնկոյս գետին,
Եւ յարշաւեին ըզհետ Թուրքին ⁹⁷¹
Մինչև յԱմթայ ջուրն հասին,
Բազում ոճիրըս գործեցին:
Անտի դարձան ի Հայք ելին
460 Եւ ի վերայ Վանայ եկին:
Պատեցին, պաշարեցին ⁹⁸¹
— Զամուր գրեական յաւար առին,
ԶՀայ և զՏաճիկսն կապեցին
Եւ ի քարանցն հոսեցին:
465 Այնքան հարին, սատակեցին,
Մինչ մըսադէզ անդ արարին:
Այլ և զամուրն Երնջակին
Թողում ասել զանցս նորին,
Որ ի յաւուրց Աւագ Զատկին

167—172. Երնջակի պաշարման ժամանակիև վերա-
բերեալ մանրամասնութիւնները պակասում են Թ.
Մեծոփեցու մօտ (էջ 17). իսկ Զամչեանի պատմածը
(Գ. 421) հակառակ է Խլաթեցու հաղորդածին:

- 470 Մինչև ի տուն Սըրբոյ իաչին
Ծանր զաւրաք պաշարեցին,
Բայց վընասել ոչ կարացին:
Ապա յետոյ դարձ արարին
Յաշխարհն իւրեանց ուստի եկին:
475 Դարձեալ կրկին ի դուրս եկին
Ի քառասուն և՛ երկու ամին
Ի Բարեւոն արշաւեցին
Ի՛ ի Միջագետս կոխեցին,
ԶՌուհա քաղաքըն պանծալին
480 Եւ ըզլմիթ երեւելին,
ԶՄերտին ամուր և զՆըսերին—
Զորս բնաջինջ զերեցուցին:
Եւ զայլ բազում քաղաքանին,
Զորս քանդեցին, աւերեցին:
485 Անտի դարձան յաշխարհս վերին
Մինչև յԱւնիկ արշաւեցին,
Զոր և ջանիւ մեծու առին,

---

176. Այսինքն Հայոց 842. թուին=1393. Թ. Մե-
ծովեցին (էջ 44) 844=1395 թուականին է դնում
Լանկ Քամուրի երկրորդ արշաւանքը: 251—701

181. Նըսերին=Մծրին: Չորս քանդեցին և գերե-
ցան: 184. Փիլոպիւս օր.— Զորս քանդեցին և գերե-
ցին: Սկզբնորում այժմայով ձ իս ամամ (184. Բ)

- Եւ զՄսրբըն գերեցին:
Անտի դարձեալ յետ գնացին
190 Եւ զաւրս թողին յԵրնջակին.
Տասնուհինգ ամ խրսարեցին
Զբերզն Երնջակ՝ ապա ասին:
Զթողում ասել զգործ անարին
Զփատթարհանդէս Վրաց արքային,
195 Որ եկն արտար փատ յաղթութիւն
Զգաւրսն փախոյց ըզՉաղաթին,
Որ պաշարեալ խրսարէին
Զամուր զգեական Երնջակին:
Անտի եհան զՄանի որդին
200 ԶՍուլդան Տախիրն յԵրնջակին.
Տարաւ առ իւր և զաւրացոյց

191. Երնջակի պաշարողն էր Լանկ Թամուրի որդի Միրան Շահ Չաղաթան (Թ. Մեծ. էջ 71). փոխանակ «տասնուհինգ ամ», որ չէ յիշում Մեծոփեցին, Ալեշանի («Սիսական», 364)՝ բոտ իս՝ աւելի ուղիղ «ընդ երկար ամիսս» է գնում:—*խրսարել*=պաշարել:

200. Երնջակի թիր կամ Դահեր և կամ Տահիր (Տախիր կամ Տայիր) Սուլթանը Բաղդատու թագաւոր Ահմէտ կամ Ահմատ խանի որդին էր, իսկ Ահմատ—Այշեխուր Սուլթանի կամ Շէխ Վէլիս խանի որդին: (Զամբ. Գ. 357, Ալիշան, «Սիսական», Անգ.):

201. «առ իւր» այն է՝ ի Տիֆլիս:

- Եւ ետ տանել Ահմատ Սանին:
Եւ ի գնալ չար գաւակին՝
Ապտամբեաց ընդդէմ խանին 001
205 Սուլթան Ահմատ թագաւորին,
Որ էր որդի Սանոյիսին.
Ոչ աջողեալ այն անբախտին
Սուլթան Տահիր որդւոյ խանին.
Զի հայրանենդ եղեալ չարին 001
210 Հետըն տարաւ ի Բաղդադին:
Իսկ ի լքսել Լանկ թամուրին,
Զոր ինչ արար արքայն Վրացին,
Ի բարկութիւն շարժեալ կրկին
Հանդէս արար իւր հեծելին: 002
215 Այլ բազմութեամբ քան զառաջինն
Ի գուրս եկեալ թամուր բէկին
Յամուրան եմուտ Վրաց տանին, 001
Արար գերի զամենեսին:
Անտի գնաց մինչ ի Զրմիւռին
220 Զազաք Լիկեայ ծովեզերին,
Զչարսըն կոխեալ զԻլդրուսին: 002

206. Այսինքն՝ Խան Վեյսին, որ վերոյիշեալ Շէխ Վէյիս խանն է:

221. Նոյնն է, որին Ք. Մեծոփեցին (էջ 65) «Խոնդքեար Իլարուսի» (կայծակ) է կոչում, այն է՝ Օսմանցոց Սուլթան Բայազիտը:

Զհգաւր յաղթող մեծ սուրբանին
ԶԼարայ թաթարս այլ ընդ նմին
Գերի տարաւ զամենեսին:

225 Որոց ոչ էր թիւ համարին
Կոտորելոց զորս գերեցին
Ի տուն Գամրաց Կապաղովկին,
Որ Մէջերկրեայ Հոռոմք ասին:
Ո՛հ, զայն ղազայն զոր արարին

230 Արանց, կանանց և ընդ մանկտին,
Զարսն թողեալ մինչ կենդանին,
Հողով, ջրովքն հեղձուցին,
Իսկ ըզմատաղ տղայ մանկտին
Զայն կալուտիս ձիոցն արկին:

235 Իսկ յիջանել Միր Թամուրին
Ի շահաստան Դամասկոսին,
Ժով ու ցամաք սասանեցին
Վասըն լըրոյ չար համբաւին.

Զորս սըրոյ ձարակ տային,

240 Եւ զորս բոցով հրոյ այրէին:

Եւ ըզգլուխսն զոր կըտրէին,

Զայնս մըններայս յաւրինէին:

- Եւ յոյսալիսի չար համբաւին
Աշխարհ ամեն սասանեցին:
- 245 Զայս արարեալ Միր Թամուրին
Դարձաւ յաթոռ Սըմըրդընդին.
Եւ անդ եհտս աւր վախճանին,
Սատակեցաւ յիւր աթոռին:
Իսկ Միրան Շայ որդի նորին
- 250 Եկեալ ե թախթն թաւրիդին,
Որոյ ընդդէմ կացեալ նորին
Ղարա Ուսուֆ ըախաղուն
Էհար զգաւքան Չաղաթին
Եւ առ զգլուխ Միրան Շային.
- 255 Թաղաւորեաց ի նոյն թախթին
Թաւրէժ քաղաք շահաստանին:
Արար բազում խաղաղութիւն

---

252. Ղարա Ուսուֆ որ և Միր Ուսուֆ և Ուսուֆ
բէկ՝ Սասնոյ իշխեցող Մարաց ամիրան էր, որին Թ.
Մեծոփեցին լոկ Յուսուֆ է անուանում: Բախաղուն
կամ Բահաղուր թաթար. բառ է և նշանակում է քաջ
կամ գիւցազն:

254. Այիշանի օր («Այրարատ») 323) ունի՝ «Էտ
զգլուխն...»:

256. Այիշանի օր. ունի այս տողը նախընթացեց
առաջ: Ինչպէս յայտնի է ինչ որ յայտնի է 252

- Եւ յաջողումն մարգկային, 11 082
Էրէմնութիւն և էժնութիւն,
260 Ամենեկին անգողութիւն,
Իսկ յաճախել մեզաց ախաին
Մարգկան ազգիս քրիստոնէին,
Եղև գնալ խան Ուսուֆին 11 782
ՅԱխըլժըխէ քաղաք Վրացին,
265 Արար ղազայ և գերութիւն
Անթիւ վնաս և չարութիւն:
Այս էր ի թիւ ութ հարիւրին,
Այլ և վաթսուն և հինգ ամին (1416 թ.):
270 Իսկ զգերիսըն զոր առին
Յաւատար երկիր վըտարեցին.
Բազգատ է՛ ի Մըսըր հասուցին
Ի՛ ի Խորասան Պարսկաց տանին:
Ոչ մին հազար կամ հինգ վեցին,
Այլ քան ըզբիւրըն էր աւելին
275 Նոյն սպաննելոցն էր բազմութիւն
Եւ անհամար որ ոչ թըւին:
Իսկ ի յամի ութ հարիւրին
Ի՛ եւթանասուն թըւականին (1421)
Ղարայ Ուսուֆ տէրըն թախթին 82

280 Մատակեցաւ ըստ արժանին,
Եւ աղք, խայտառակ որպէս տեսին,
Անկեալ յերկիր մարմին պղծին,
Զի շփոթեցաւ զաւրբն չարին
Եւ յիրերաց փախուստ առին:

285 Ուռեայ նեխաւ գէշ գարշելին,
Ագռաւք հանին զաշեր նորին:
Իսկ յետ երից աւուրց եկին,
Բարձին զգէշն և թաղեցին:
Իսկ զաւրբ չարին Միր Ուսուցին

(157) 290 Ընդ որ գնացին՝ աւերեցին,
Զար, անզգամ մարդիկ էին,
Եւ անասախ ազգ թուրքմանին.
Ընդ մեռանել Ուսուց բէկին
Զաւրբ Զաղաթին եկին հասին.

295 Որոց գըլուխ և առաջին
Էր Շախ Ռուհ անուն նորին:
Էր նա որդի Միր թամուրին
Սըրսեր եղբայր Միրան Շային.
Զաւրբն բազում քան վթամուրին:

286. Այիշանի օր. «զագիր նորին», որ ազաւաղ ըն-
թերցուած է:

292. Անասախ թաթար. բառ=անխրաւ: Այիշանի
օր. «անառակ ազգ», որ անյաջող սրբագրութիւն է:

287
288
289

11031

500 Այլ աւելի քան զնոսին:
 Հինգ բիւր՝ որ է յիսուն հազար,
 Էր սորա զաւրքն ընդ նոյն համար,
 Զի երեսուն էր թամուրին
 Ի՛ն՝ այլ աւելի քան ըզնոսին:

503 Բայց ոչ ունէր սա չարութիւն,
 Այլ բարեակէր հանդարտութիւն:
 Յորմէ սարսփան ազգ թուրքմանին
 Վասն իւր չարեացըն զոր ունին.
 Զի անողորմ էր լ'անիրաւ,

540 Անմըրւաթ լ' անշաղաւաթ,
 Անդատաստան և անհաւատ,
 Պիղծ, չարագործ իսկ և տըմարդ,
 Անպատկառ և անամաւթ,
 Մեղաց աման, չարեաց անաւթ:

545 Փառք Աստուծոյ զոր ինչ արար
 Ընդ թուրքմանին չարեացն յարմար.
 Բանդի խըրան նախ և փախեան

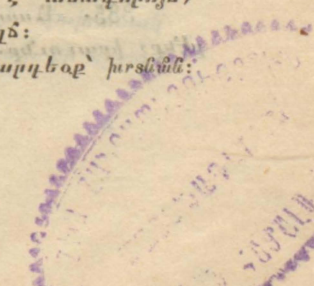
307: «Սարսփան» — այսպէս մեր օր. թերևս՝ սարսփան:

310. Երկու արար. բառեր հայ տե բացասականով. դոցանից առաջինը նշանակում է անագորոյն, անգութ, և երկրորդը՝ անսիրտ, անխղճ:

317. «Խըրան» — այսպէս մեր օր. արդեօք՝ իրական:

69042
 15888

116511

- Յւ յետ դարձան կոտորեցան. 007
Ըստ արժանեացն ի ձեռս անկան
520 Շահրժուխին և մատնեցան:
Շատք ի սրբոյ նոցա մեռան
Ի՛ այլքըն փախեան և զերեցան,
Կողոպտեցան և զերեցան,
Չիոց կոխան սատակեցան,
525 Խաղք խայտառակ թալանեցան,
Ի սար է՛ ի ձոր փախըստական:
Ընդ որ փախեան հալածեցան
Ի՛ ինքեանք միմեանց դահիճ գարձան,
Անթիւ ըոզակ էր զոր տարան,
530 Աղէկ ձիան և շատ ուղտան:
Կին և տըղայքն ի թիւ չանկան
Չոր զերեցան և կոխեցան:
Բայց ողորմած և խըղճական
Նա սիրտ ունէր Շահրժուհն այն.
535 Ասախ արար խուքս՝ և հրաման
Ոչ կորուսել զամենեսեան,
Այլ թոյլ ետուր որ ցըրուեցան,
Ի՛ աւտար երկիր վըտարեցան:

329. «Ըռզակ» = աւար:

335. «Ասախ» կամ իսասախ թաթար. բառ. — օրէնք, երաւունք. — «խուքս» = պատուէր:

- Եւ Շահրիուհ այն մեծ սուլթան
540 Գրնաց դարձաւ ի խորասան,
Գրնաց յաթոռն իւր բընական,
Ի Սամրղանդ հայրենական,
Չթախթըն թողեալ ըզհասնտան՝
Անտէր թաւրէզ քաղաքըն զայն:
545 Ազա որդիք Ուսուֆ Բէկին
Եկեալ թախթին այն տիրեցին.
Բայց ինքեանք ոչ բարեշէցին,
Այլ մին զմիւսըն փախուցին:
Իսկ անիծեալն ամենեին
550 Կըրսեր որդի Միր Ուսուֆին՝
ԸՍպանդիարն անաւթ չարին,
Լիրբ, անզգամ, յիմար հոգին,
Էր ֆնասակար և աւերող
Շատ բարելի շէն գաւառնին—
555 ՉԱրձէշ և զԱրձկէ աւերեց,
ՉԲասնն և զԱւնիկըն քակեց,
ՉՍարնոյ քաղաքըն զԱզըռոււմ,
Բան զամենայն խիստ աւերեց:
Իսկ Իսքանդար աւագ որդին

---

351. Թ. Մեծոփեցին (էջ 79 . . .)՝ փոխանակ
«Սպանդիարին», միշտ Ասպահան է կոչոււմ Ուսուֆի կըրտ-
սեր որդուն:

- 560 Ղարայ Ռսուֆ բախադուռին—
Նա ի Թաւրէզ տիրեաց թախթին
Ի՛ ասախ արար շատ բարութիւն:
Բայց մեզ աւար ած և խաւ ար
Եւ չարութիւն գառն և զըժար:
- 565 Խեծել արար շատ բազմութիւն
Ի՛ հէն ի վերայ Խլաթայ բերդին:
Բերդին վասակ ոչ կարացին,
Այլ գթազաքըն պրեցին.
Ի յԱզուանք արշաւեցին
- 570 Եւ չար զազայ անդ արարին.
Ըզբերդն առին, կոտորեցին.
Շատ քրիստոնեայք անդէն սպանին,
Քան զերկերիւրն այլ աւելի,
Զոր անդ ի սուրըն քարչեցին:
- 575 Թող զորս ի ծովըն խեղդեցան,
Եւ քարավեժ եղեալ կորեան:
Ո՛հ, գեղեցիկ կերպ ու սուրաթ

---

365. «Խեծել» նոյն է՝ հեծել՝ հեծեալ, հեծեալ
գորք: Այլի. օր. «հեծել»:

369. «Աղուվանք» բերդը պէտք է եղած լինի
Խլաթի մօտերը՝ Թերևս սորա և Ծղակ գիւղի միջև,
խի Աղուվիա գաւառի Աղայ կամ Աղու գիւղը, որ
յիշում է Թ. Մեծոփեցին (էջ 92), կարծեմ որ տար-
բեր է սորանից:

Հարցա քնն

Այն մանկտեկացն որ կորուսան.
Լաւ հարկեւոր տանուտիրայք,
580 Համեստ է՝ աղւոր տանտիրէնայք,
Բարձրահասակ է՝ աղէկ տեսակ
Գուն ու կերպով ճոխ կըտըրճակ,
Այս ամենայն ի սուր անցան,
Գերեզմանի չարժանացան,

585 Կանայք տղայաւքըն գերեցան.

Քան զհինգ հարիւրն այլ աւելան.

Զի ի միոյ գեղջէ չէին,

Այլ ի բազում տեղաց էին,

Ի Հիզանայ է՝ ի Բաղիշոյ,

590 Որք հասկաքաղ եկեալ էին.

Ժրղաք է՝ Ազաղ ամենեին,

Շատք յՍղիթայ անդէն էին,

389. «Հիզան» որ և Խիզան:

391. Այս գիւղերը մինչև այժմ կեցած են Աս-
նայ Ծովի ափին՝ Գատվանի և Խլաթի միջև: Համա-
ն. Սազիսեանի Տեղագր. ի մտքը և ի Մեծ Հայոյ էջ
275 և Միքայիլեանի Նկարագր. Ուղևոր. Ա. էջ 85—86:

392. «ՅԱղիթայ» — այսպէս իմ օրինակում. բայց
Աղիթ կամ Սղիթ գիւղ ևս չը հարողացայ գտնել Խլաթի
չըջահայքում: Երգեօք Ս'ի և Ա'ի շփոթութիւն չէ՞
այստեղ և ՅԱղիթայ (կամ ՅԱղիտայ) կարդալու չէ՞
որպիսի (Աղիտ) գիւղ արդարև գոյութիւն ունի Խլաթի

- Որք ի սուրն քարշեցան,
Կանայք որդւովքն զերեցան:
595 Այս ամենայնի պատճառ է այն
Շամբղ ըդին ամիրայի,
Չար սատանին արբանեկի
Նւ ի նեռին կարապետէ,
Որ նա արար հպարտութիւն,
400 Չհնազանդեցաւ իսքանդարին:
Շատք որ սպան է՝ անթաղ մնացին,
Ոչ հաց հոգւոյ՝ ոչ զրամ թողին.
Նւ որք զերի վարեալ զնացին,
Յաւտար երկիր վրտարեցին:
405 Ի յայլազգին խառնակեցան,
Ըզջարութիւն նոցա ուսան:

մօտերը և յատկապէս Ծղակի և Աղաղի մօտ: Հմմտ. Միտախոսեան, Անդ: «ՅԱղիթայ» ունի և Այի. օր.: Վերջերեանց երեք դիւղերից Թ. Մեծոփեցին միայն Ծղակն է յիշում:

395. Այիշանի օր. «Այս ամենայն ի պատճառ է այն Շամբղտին ամիրայի»:

396. «Շամբղըդին» — այսպէս իմ օրինակում. կարգաւու չէ՞ Շամբղըսին որ Քաղիչու Շամշատին ամիրան էր: Թ. Մեծ. էջ 83:

401. Այիշան օր. «Շատ որ ըսպան» . . . :

402. Այիշանի օր. . . . ոչ զրամ հողին:

- Աւտարացան և յոռացան,
Ըզհայրենիսըն մոռացան,
Պըղծեցան և զարշեցան,
440 Աղտեղացան և զպրացան,
Ոչ ի կամաց, այլ յակամայ
Հանդիպեցան այս դարք նոցա:
Միթէ Աստուածն քաղցրանայ
Եւ ազատէ անտի գնոսա:
- 445 Որք հանդիպիք այս երդակիս,
Զիս յիշեցէք ըզեղկելիս—
Զմրափած Գրիգոր Մլաթացիս,
Որ սպասաւոր կոչիմ բանիս,
Եւ սխալանաց շարագրիս—
- 420 Անմեղադիր լերուք անձինս,
Որ գրէի ըզբան ողբիս
Եւ կըսկըծայր սիրտս ի փորիս.
Ոչ հանդուրժեալ մըտաց խըղձիս,
Զոր գըրեցի ես ի քարտիս:
- 425 Զանդի ի մէջ էաք չարիս,
Որ եկն եհաս մեր աշխարհիս,
Եւս առաւել մերում ազգիս,
Այս տառապեալ չայոց տոհմիս,
Անուամբ միայն քրիտոնէիս,
- 430 Գործոց դատարկ ամբարըշտիս,

- Սուրբ աւրինաց հակառակիս,
Բարիատեաց չարասիրիս,
Եմք անազաւթք հեղզ ի բարիս,
Անսպաշաւ խըղձամբիս,
435 Ժոյլ և պղերգ յամեն բարիս,
Ի՛ անկարեկից յայլոց կարիս,
Յիշոցնատու ոչինչ բանիս,
Ի՛ երգըմնագանց ևս ի սնտիս,
Բախիւլ, յաչաղ յայլոց բարիս,
440 Եւ նախանձոտ առ ընկերիս,
Քինախընդիր չարաճըճիս,
Եւ բամբասող միշտ ըզբարիս,
Վասն այսորիկ տաժանելիս,
Եւ տառապեալ եմք յաշխարհիս,
445 Մեր խաւարած եկեղեցիս,
Ազգս ցրուած յամեն տեղիս,
Բայց գոհութիւն մարգասիրիս,
Որ ապրեցաք ի յայս վշտիս,
Զմեզ ոչ թողեալ ի նեղութիւնս,
450 Այլ փոյթ եհան յանդորրութիւնս,
Տուք աւրհնութիւն Հաւրն անեղին
Եւ միածնի Բանի Սորինս